הגאון ר' אהרן קאטלער זצ"ל האט געזאגט וועגן הגאון ר' יוסף בער סאלאווייטשיק זצ"ל 'איך האב אים זייער האלט'

דעראינערונגען וועגן הגאון ר' יוסף דוב סאָלאָווייטשיק. — הכרת טובה. — מיין שוואָגער הגאון ר' אהרן סאָלאָווייטשיק שליט"א איז גערעכט. — אַ בריוו פון ירושלים

חשוב'ער רעדאַקטאָר:

אין "אַלגעמיינעם זשורנאַל" פון דעם 23־טן יולי 1993 שרייבט הרב דוד דוב האָלאַנדער, אַז ער געפינט עס פאַר אַ חוב אָפּצופרעגן די "הנהה", אַז מען קען פאַרגלייכן דעם "סינאַגאָג קאָונסיל" צו דעם "סעים" אין פוילן, ווייל הגאון ר' אהרן סאָלאָווייטשיק שליט"א האָט געזאָגט, אַז אין "סעים" זיינען רבנים געווען דעפּוטאַטן צוזאַמען מיט אידן וועלכע זיינען געווען ביטערע קעגנער פון דער תורה.

הרב האָלאַנדער שרייבט, אַז עס איז נישט קיין פאַרגלייך, ווייל דער "סעים" איז דאָך נישט געווען בלויז אַ אידישע קערפּערשאַפט, אָבער דער "סינאַגאָג קאָנסיל" איז דאָך בלויז פאַר אידישע אָרגאַניזאַציעס, איז דעריבער, אַ השתתפות אין "סינאַגאָג קאָונסיל" הייסט אַן אָנערקענונג פון די נישט־רעליגיעזע אָרגאַניזאַציעס.

מיין פראַגע איז: און וואָס איז מיט דער "כנסת" אין ירושלים? הייסט עס טאַקע, אַז די אַלע רעליגיעזע פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס, ווי "אגודת ישראל", "דגל התורה", "ש"ס" און "מפד"ל" גיבן אַ הכשר אויף יוסי שריד, אויף אמנון רובינשטיין און אויף שולמית אַלוני?

מיט אַ צייט צוריק איז דאָך אין ירושלים געווען אַן אומגלויבלעכע סצענע. עס איז פאָרגעקומען אַ וויכוח צווישן הרב מנחם פרוש און יאיר צבן. דער וויכוח, די דעבאַטע, איז געווען וועגן עסן "בשר חזיר". נישט וועגן טריפה פלייש נאָר ממש חזיר. און ר' מנחם פרוש האָט פּרובירט באַווייזן יאיר צבן ווי עקלהאַפט חזיר איז פאַר דעם אידישן פאָלק. ער האָט פּרובירט אויפקלערן ווי סתירה'דיק חזיר און אידישקייט זיינען.

און מיינט נישט, אַז ביי יאיר צבן און נאָך אַזעלכע האָט ר' מנחם פרוש געוואונען די דעבאַטע. צבן האָט געקעמפט ווי אַ לייב — בעסער געזאָגט: ווי אַ חזיר — אויסצודריקן זיין השקפת עולם. נאָכמער, אויף מאָרגן נאָכן וויכוח האָט אַ גרופּע פון יאיר צבנ'ס פרייען קיבוץ ארויסגעטיילט, אומזיסט "העם סענדוויטשעס" אויף רחוב בן יהודה.

דער דאָזיקער גאַנצער עסק ביש איז פאַר מיר געווען אומגלויבלעך: אין ארץ־ישראל, אין ירושלים עיר הקודש, דאַרף מען פּרובירן באַווייזן אידן נישט צו עסן חזיר. איך האָב באמת רחמנות־געהאַט אויף ר' מנחם פרוש.

אָבער איין זאַך איז קלאָר: די רעליגיעזע חברי הכנסת שטייען אויף דער וואַך צו באַקעמפן די פרייע עלעמענטן אין ישראל, און נישט צו געבן זיי אַ "הכשר" אויף זייערע מעשים תעתועים.

קיינער האַלט נישט, אַז עס איז אַ מצוה צו באַלאַנגען אין די געמישטע אָרגאַניזאַציעס, אָבער דאָס איז גאַנץ ווייט פון זאָגן, אַז אַזאַ "הנהה" מוז אָפּגעפרעגט ווערן. עס איז אַ דבר ידוע ווי שטאַרק ר' אהרן סאָלאָווייטשיק באַקעמפט די קאָנסערוואַטיווע און רעפאָרם ראַבאַיס, און יבדל לחיים זיין גרויסער ברודער, הגאון ר' יוסף דוב זצ"ל איז אויך געווען אַנטקעגן זיי אין פולן זין פון וואָרט.

דער פאַקט איז, אַז ר' יוסף בער סאָלאָווייטשיק זצ"ל האָט אונז אַמאָל בעת אַ באַזוך ביי אים אין באָסטאָן, געזאָגט טאַקע וועגן דער פראַגע אומגעפער אַזוי: "אין 'מוקצה מחמת מיאוס' איז די הלכה ווי ר' שמעון, אַז 'אין מוקצה', דאַקעגן אין 'מוקצה מחמת איסור' איז די הלכה ווי ר' יהודה, אַז 'יש מוקצה'". און ער האָט אויסגעפירט, אַז אַ "באָרד אָוו ראַבאַיס" איז "מוקצה מחמת מיאוס", דאַרף מען נאָך דאָס אסרן אויך? דאַרף מען נאָך צוגעבן אַז דאָס איז "מוקצה מחמת איסור"?

דאָס האָט ר' יאָשע בער זצ"ל אונז געזאָגט בעת איינעם פון מיינע באַזוכן, ווען איך בין געווען אַ רב אין פּראָווידענס, ראָוד איילאַנד און מיר פלעגן פאָרן צו אים כמעט יעדן שבת נאָכט צו הערן זיין בלאַט גמרא, אָדער פון צייט צו צייט זיך צו באַראַטן מיט אים וועגן פּראָבלעמען פון שטאָט.

איך געדענק אויך זייער קלאָר, אַז מיר האָבן געהאַט אָט דעם פּראָבלעם אין פּראָווידענס. אַ שוהל וואָס איז געווען אָרטאָדאָקסיש, האָט זיך געוואָלט בייטן צו אַ קאָנסערוואַטיווע טעמפּל, אָבער זיי האָבן נאָך נישט געהאַט די דריי־פערטל שטימען דאָס דורכצופירן. האָבן זיי פאָרגעשלאָגן די אָרטאָדאָקסישע עלעמענטן די פאָלגנדע פשרה: אין דעם אונטערשטן שטאָק פון דער שוהל וועט פאַרבלייבן די אָרטאָדאָקסישע גרופּע, און דער אויבערשטער שטאָק וועט ווערן קאָנסערוואַטיוו.

געדענק איך זייער קלאָר, אַז שבת נאַכט נאָך דעם שיעור האָב איך געשטעלט די פראַגע צו ר' יאָשע בער זצ"ל. איך געדענק ווי אַזוי ער האָט אַ קלאַפּ־געטאָן מיט דער פוס און געזאָגט אין קלאָר און שאַרף: "דער אונטערשטער שטאָק איז 'טריף'. פּונקט אַזוי ווי דער אויבערשטער שטאָק".

דאָס איז געווען זיין שאַרפער אויסדרוק, "טריף". קאָנסערוואַטיוו איז ביי אים געווען ממש טריף. און דעריבער האָט ער געפּסק'נט, אַז עס איז בעסער צו דאַווענען ראש־השנה אין הויז, און נישט הערן שופר־בלאָזן, אַנשטאָט צו גיין אין אַ קאָנסערוואַטיוון טעמפּל. אַזוי ווי ר' אהרן סאָלאָווייטשיק שליט"א ציטירט זיין פּסק.

◆ ◆ ◆

דערלויבט מיר אַ פּאָר דעראינערונגען וועגן הגאון ר' יוסף בער סאָלאָווייטשיק זצ"ל.

ווען איך בין געווען רב אין פּאַר ראָקאָוועי, פלעגט אונז כמעט יעדן יאָר באַזוכן הרב ר' יוסף שיינבערגער פון דער "עדה החרדית" פון ירושלים. ער איז געווען אַ בן־בית ביי אונז אין הויז און אויך אין מיין שוהל. ער פלעגט אויך זיין אַ בן־בית ביי ר' יאָשע בער זצ"ל, אין באָסטאָן. ר' יאָשע בער זצ"ל האָט ליב געהאַט מיט אים צו פאַרברענגען און שמועסן מיט אים וועגן ר' יהושע לייב דיסקין זצ"ל, און ר' יאָשע בער זצ"ל האָט אים געזאָגט, אַז זיין זיידע, ר' חיים בריסקער זצ"ל פלעגט זיין פול מיט הערצה און התפעלות פאַר ר' יהושע לייב דיסקין זצ"ל.

דאַן האָט מיר ר' יוסף שיינבערגער געפרעגט, "אפשר ווילט איר זען דעם טשעק וואָס ר' יאָשע בער האָט מיר געגעבן פאַר דער עדה החרדית?". האָב איך אים געענטפערט: "איך דאַרף נישט זען דעם טשעק, אָבער עס איז יאָ אינטערעסאַנט צו וויסן דעם סכום וואָס ר' יאָשע בער האָט אייך געגעבן". אויף דעם האָט מיר הרב שיינבערגער געזאָגט, אַז ר' יאָשע בער האָט אים געגעבן 550 דאָלאַר. פרעג איך אים: "איך פאַרשטיי די פינף הונדערט, אָבער וואָס עפּעס 50 מער?". זאָגט ער: "וואָס הייסט, יעדער יאָר גיט ער מער, און דאָס מאָל האָט ער מוסיף־געווען 50 דאָלאַר".

איך וויל בלויז צולייגן, אַז דאָס געלט איז געווען זיין אייגענע, נישט פון אַ צדקה־פאָנד. ווייל ער איז געווען אַ גרויסער בעל צדקה אויך.

אין פאַר־ראַקאָוועי איז ר' יאָשע בער זצ"ל איינמאָל געקומען צו אַ פאַרלאָר מיטינג בכדי צו שאַפן געלט פאַר דער בריסקער ישיבה אין ירושלים. דער ראש־ישיבה איז שוין דאַן געווען ר' בערל זצ"ל. נישט ר' וועלוול זצ"ל. ר' יאָשע בער האָט געהאַט אַ צוגעגרייטע אויסגעשריבענע דרשה ווי זיין שטייגער איז אַלעמאָל געווען. און ער האָט גערעדט אַ שעה און אַ האַלב. זיין טעמע איז געווען "דער בית הרב", די הויז פון ר' חיים בריסקער זצ"ל.

די הויפּט־נקודה פון זיין שמועס איז געווען, פאַרוואָס האָט ר' חיים זוכה־געווען, אַז תורה זאָל נמשך ווערן ביי זיינע קינדער און אייניקלעך, ווייל ר' חיים איז געווען אַן איש חסד, און ער האָט דערציילט פּרטים פון חסד פון ר' חיים. ער האָט אויך געזאָגט, אַז אויף דער מצבה פון ר' חיים האָט מען געדאַרפט שרייבן בלויז רשכבה"ג און זיין נאָמען, נאָר ר' וועלוול און ר' משה האָבן באַשלאָסן צו צולייגן צוויי ווערטער: "רב חסד".

ווען מיר זיינען אַריין נאָך דער דרשה עפּעס טועם זיין, האָב איך געפרעגט ר' יאָשע בער זצ"ל אומגעפער: "איך וואָלט געדענקט, אַ: ווייל ר' חיים האָט געשאַפן זיין טיפן הבנה'דיקן דרך אין לערנען וועלכער איז מקובל אין אַלע ישיבות, צוליב דעם האָט ער זוכה געווען, אַז תורה זאָל נמשך ווערן ביי אים?". האָט ר' יאָשע בער מיר געענטפערט בזה הלשון, אין ענגליש: "האָב איך דען געזאָגט, אַז ר' חיים האָט נישט געקענט לערנען. איך האָב נישט געזאָגט אַז ר' חיים האָט נישט געקענט לערנען". ע"כ.

דאָ אין דעם סיפור הדברים זעט מען די גרויסקייט פון ר' יאָשע בער. ער האָט מדגיש געווען די וויכטיקייט און גרויסקייט פון טאָן חסד מיט אַ צווייטן אידן. און דאָס שטייט נאָך העכער ווי לערנען תורה מיט דער גאַנצער טיפקייט פון ר' חיים'ס אַ שיעור. און ווער האָט נאָך געוואוסט און פאַרשטאַנען ר' חיים'ס אַ שיעור בעסער ווי ער. פונדעסטוועגן איז זיין הדגשה געווען אויף טאָן אידן טובות און ווערן אַ "רב חסד".

אין פאַר־ראַקאָוועי פלעגט יעדער יאָר זיין אַ פאַרלאָר מיטינג פאַר דעם בית מדרש גבוה פון לייקוואוד. הגאון ר' אהרן קאָטלער זצ"ל פלעגט קומען צו דער פאַרזאַמלונג און ריידן דברי תורה. איך

SEP. 24, 1993

אכטונג

שארית הפליטה אידן

אויב איר האט נאך ניט באקומען ווידערגוטמאכונג אדער וועלכע ס'איז פארגיטיקונג, קענט איר נאך אנגעבן אייער פארלאנג צו באקומען א מאנאטליכע פענסיע פון 500 דויטשע מארק און אן איינמאליקע סומע פון אומגעפער 8,000 דויטשע מארק.

פאר אינפארמאציע טעלעפאנירט:

YAFA GOLAN LTD.

1305 — 53rd Street, Brooklyn, N. Y. 11219

(718) 438-4448 / 1-800-77 Golan

פאַקס: (718) 438-5611

אין ישראל:

YAFA GOLAN LTD., German Pension Dept.

Hanegev 4, Tel Aviv, Israel

011-972-3-384946

הגאון ר' יוסף בער סאָלאָווייטשיק זצ"ל ביי אַ באַנקעט פון "חינוך עצמאי" מיט הגאון ר' אהרן קאָטלער זצ"ל

האָב געהאַט דעם זכות אַלעמאָל פאַרצושטעלן ר' אהרן קאָטלער זצ"ל פאַר דעם עולם.

איין מאָל רופט אויף דעם טעלעפאָן זיין הייליקער זון, הגאון ר' שניאור קאָטלער זצ"ל און זאָגט מיר, אַז זיין פאָטער דאַרף פאָרן קיין בענגאָר, אין מֵעין, בכדי מנחם אבל צו זיין די משפחה שטרייער ווייל זייער פאָטער, וועלכער איז געווען אַ שטיצער פון דער ישיבה איז נפטר געוואָרן. פרעגט מיך ר' שניאור, צי איך וואָלט געקענט מיטפאָרן מיט ר' אהרן זצ"ל. האָב איך געענטפערט, אַז אַוודאי יאָ און אַז איך האַלט עס פאַר אַ כבוד מיטצופאָרן מיט ר' אהרן זצ"ל. מיר זיינען געפאָרן מיט אַ באַן, נישט מיט קיין עראָפּלאַן און די נסיעה איז געווען פון 9 אָוונט ביז דעם קומענדן טאָג, 12 אַ זייגער בייטאָג.

ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין הויז פון די אבלים האָבן מיר דאָרט געטראָפן דעם גאון ר' יוסף דוב סאָלאָווייטשיק זצ"ל, צוזאַמען מיט ר' שמואל פייערשטיין ע"ה, וועלכע זיינען אויך געקומען מנחם־אבל זיין די שטרייער משפחה פון באָסטאָן.

ר' אהרן זצ"ל און ר' יאָשע בער זצ"ל זיינען געזעסן ביים טיש און פאַרבראַכט כמעט צוויי שעה. אויפן וועג צוריק קיין ניו־יאָרק האָט מיר ר' אהרן זצ"ל געזאָגט, אַז ער, ר' אהרן האָט דערציילט ר' יאָשע בער זצ"ל אַ סך סיפורים פון זיין זיידן ר' חיים זצ"ל און ביידע האָבן גרויס הנאה־געהאַט פון זייער שמועס.

דאַן, מיט אַ גרויסן שמייכל און אַ ליכטיקן פנים וואָס האָט געשיינט פון די קרני הוד פון תורה, זאָגט מיר ר' אהרן זצ"ל בזה הלשון: "איך האָב אים — ר' יאָשע בער'ן — זייער האָלט!".

"האָלט" איז דער טייטש "ליב". ר' אהרן האָט מיר געזאָגט, אַז ער האָט זייער ליב ר' יאָשע בער זצ"ל, ווייל עס איז געווען וועמען צו ליב־האָבן, וועמען מעריך צו זיין.

אַנדערע זאָגן־איבער אין נאָמען פון ר' אהרן זצ"ל אַנדערע אויסדרוקן, אָבער איך זאָג עדות, אַז דאָס זיינען געווען זיינע ווערטער וועגן ר' יאָשע בער: "איך האָב אים זייער האָלט".

די תורה דערציילט, אַז אידער יעקב איז געקומען קיין מצרים צו זיין זון יוסף, איז "ואת יהודה שלח לפניו". זאָגט רש"י: "לתקן לו בית תלמוד". פרעגט די וועלט אַ קשיא: לכאורה האָט יעקב אבינו געדאַרפט שיקן זיין זון יששכר בכדי אויפצושטעלן אין מצרים אַ ישיבה: פאַרוואָס האָט ער געשיקט יהודה'ן? דער תירוץ איז, אַז אַמאָל דאַרף תורה פאַרשפרייט ווערן דורך מלכות, דורך אַריסטאָקראַטיע.

הרב הגאון ר' יוסף דוב סאָלאָווייטשיק זצ"ל האָט פאַרשפרייט תורה אין אַמעריקע דורך זיין דער סימבאָל פון מלכות.

זיינע צוויי שיעורים אַ יאָר, דער שיעור וואָס ער האָט געזאָגט ביים יאָרצייט פון זיין גרויסן פאָטער ר' משה זצ"ל און זיין תשובה־דרשה זיינען געווען מלכות'דיקע שיעורים. זיי האָבן אַריינגעבראַכט די טיפקייט פון תורה אין אַ פּאַלאַץ פון אַ מלך. יעדער פון די צוהערער האָט געפילט די רייכקייט פון די טיפע און האַרציקע רעיונות וואָס זיינען געזאָגט געוואָרן פון דעם מלך פון דעם אָוונט, פון ר' יאָשע בער סאָלאָווייטשיק זצ"ל.

ר' יאָשע בער סאָלאָווייטשיק האָט דערהויבן די תורה צו נייע האָריזאָנטן צו העכערע און טיפערע וועלטן. פאַרוואָס זיינען יאָר נאָך יאָר געקומען טויזנטער מענטשן הערן די שיעורים און דרשות? ווייל זיי זיינען די דריי אָדער פיר שעה דערהויבן געוואָרן גייסטיק כמעט ביז צו די הימלען. זיי זיינען אַריינגעבראַכט געוואָרן אין אַן אַנדערער אַטמאָספערע. זיי האָבן געפילט די דערהויבנקייט, די הויכקייט און די טיפקייט פון אַריסטאָקראַטישער תורה.

איך פערזענלעך בין נישט קיין תלמיד פון ישיבת רבינו יצחק אלחנן, אָבער איך און נאָך אַנדערע הונדערטער און טויזנטער רבנים און סתם אידן האָבן פערציק יאָר געהערט די טיפע און דערהויבענע רייד פון ר' יאָשע בער זצ"ל און זיינע ווערטער האָבן געמאַכט אַ טיפן רושם אויף אונזער פערזענלעכקייט און אויף אונזער געדאַנקענגאַנג.

נישט בלויז וואָס מיר רבנים פלעגן איבערזאָגן זיינע דרשות ביי אונז אין די שוהלן. מער ווי דאָס, ער האָט געשאַפן אונזער מהלך המחשבה. ער האָט אונז געלערנט וואָס יאָ צו זאָגן און וואָס נישט צו זאָגן און מיר האָבן דורך אים געהאַט גייסטיקע איבערלעבענישן.

יהדות פאָדערט פון אַ אידן הכרת הטוב. ווי דאַנקבאַר זיינען מיר צו איינעם וועלכער האָט געהאָלפן שאַפן אונזער גאַנצן מהות. ווען מיר געדענקען זיין דרשה וואו ער האָט אונז געצייגט די שייכות פון "כל נדרי" מיט "תשובה": ווען ער האָט געלערנט פשט אין רמב"ם דעם חילוק פאַרוואָס "קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא". און פאַרוואָס "קדושה שניה קדשה לשעתה וגם לעתיד לבוא". ווער קען פאַרגעסן די דרשה ווען הגאון ר' יוסף דוב זצ"ל האָט אויסגעזונגען די ווערטער "ויהי בוקר", און ווי ער האָט געטייטשט דעם פסוק "שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעוניך". און נאָך און נאָך.

פאַר די אַלע לימודים זיינען מיר זייער דאַנקבאַר און מיר דריקן אויס אונזער הכרת הטוב צו הרב הגאון ר' יוסף דוב סאָלאָווייטשיק זצ"ל.

איך פאַרענדיק מיין שרייבן מיט אַ פאָר ווערטער צו מיין חשוב'ן שוואָגער, הרב הגאון ר' אהרן סאָלאָווייטשיק שליט"א. אַוודאי איז ער גערעכט ווען ער פסק'נט, אַז דער ראַבאַי איז אַ חוצפה'ניק, אַ צבוע, אַ שופך דמים, אַ מחלל השם און אַן אַפיקורס. אָבער זאָל ר' אהרן שליט"א וויסן, אַז דער ראַבאַי איז אַ מיעוטא דמיעוטא.

דער רוב מנין און דער רוב בנין פון כלל ישראל האָט געוואוסט, אַז הגאון ר' יוסף דוב סאָלאָווייטשיק זצ"ל איז געווען אַ חד בדרא אין אונזער דור. זיי האָבן געוואוסט און געזען, אַז "יש גאון בישראל". און זיי האָבן געשטראָמט אין די טויזנטער צו הערן זיינע דברי תורה ווייל זיי האָבן אין אים געזען דעם קיום פון די דברי חז"ל: "אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו". און ר' יוסף דוב זצ"ל איז אין מיינע אויגן געווען "דומה למלאך ה' צבאות".

אונזער הכרת טובה צו אים איז אַ נצחיות'דיקע און אַן איין־סוף'דיקע.

בכבוד,

הרב מרדכי בערקאָוויץ
רחוב שאולזון 26/11,
הר נוף, ירושלים

יום כיפור אין לאדזשער געטא

פאָריעצונג פון זייט 5

האָט זיך נאָך נישט אויפגעפלאָנ־טערט און דאָס געמיט, מוז איך אייך זאָגן, ר' חושא, האָט זיך נאָכגעשט אויסגעלייטערט", האָט ראַסקין צוגעגעבן.

"די שטימעלעך פון די קינדער האָבן געקלונגען אין מיינע אויערן ווי, אַ שטייגער עס וואָלט געווען, די שירה פון מלאכים...

"אַ הימליש געזאַנג, עפעס אַזוינס וואָס איז, באמת, זייער שווער צו שילדערן", האָט חזן ראַסקין באַטאָנט מיט אַ זיפץ און מיט אַ טיפן קרעכץ. "אפילו היינט, נאָך אַזויפיל יאָרן, דוכט זיך מיר, אַז דאָס פאַרשטיקטע געוויין פון די טייערע קינדערלעך ביים זינגען 'יעלה'... האָט ראַסקין באַטאָנט, קלינגט נאָך אַלץ אין מיינע אויערן".

"מ'האָט נישט געטאָרט וויינען, מ'האָט, פשוט, מורא־געהאַט!", האָט חזן ראַסקין צוגעגעבן.

"נאָכן פאַרענדיקן די יעלה'ס, דער שטילער ווי־געשריי... איז איינער פון די געסטאַפּאָ־לייט צוגעקומען צו מיר און האָט פאַרלאַנגט, אַז מיר זאָלן נאָכאַמאָל זינגען די זעלבע רעציטאַטיוו, די זעלבע ניגונה", האָט ראַסקין דערציילט.

"מער ווערט מען דאָ נישט דאַוונען", האָט דער דייטש אויסגערופן ווייל מאָרגן ווערט דער קיסאָ־זאַל פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ זאַמלפּונקט, פון דאַנען וועט מען אייך מיט צוואַנג, אָוועקפירן אויף צוואַנגס־אַרבעט", האָט דער דייטש צוגעגעבן.

"שרייבט, שרייבט, האָט ראַסקין באַטאָנט, ווייל דער 'כל נדרי' אין לאָדזשער געטאָ דאַרף פאַרצייכנט ווערן לדורות.

"דאָס טאָר מען, בשום אופן, נישט פאַרגעסן", האָט ראַסקין אַ קרעכץ געטאָן.

פאַראַן אַ סך אַזעלכע מאָמענטן, איבערלעבענישן פון צער און פון גהיל פון יענע יאָרן, וועלכע זיינען געבליבן איינגעקריצט אין זכרון און עס איז, באמת, זייער שווער, אַז מ'זאָל זיך קענען דערפון באַפרייען.

איינע פון די דאָזיקע איבער־לעבענישן איז דער 'כל נדרי' פון חזן לייב ראַסקין אין לאָדזשער געטאָ.

אפילו היינט, נאָך אַזויפיל יאָרן פון ליידן און פון פיין, ווען איך בין איינגעהילט אין טלית און אַרומגעגאַרטלט מיטן קיטל, ביים זאָגן "כל נדרי", דוכט זיך מיר — און מ'מעג מיר גלויבן — אַז איך הער נאָך אַלץ די זיסע שטימעלעך פון חזן ראַסקינ'ס כאָר און, עס קלינגט מיר נאָך אַלץ אין די אויערן זייער תחנונים'דיקער אויסגעשריי — — יעלה תחנתינו מערב...

אמת, בהדי כבשי דרחמנא למה לך? (ברכות י'), ווער קען פאַרשטיין די דרכים פון בורא־עולם?

אָבער די דאָזיקע תפילה זכה פון אומשולדיקע אידישע קינדער איז נישט נתקבל געוואָרן...

זיי האָבן אויסגעהויכט זייערע הייליקע נשמה'לעך צוזאַמען מיט זייערע טאַטעס און מאַמעס און זייערע משפחות אין היטלער'ס קאָנצענטראַציע־לאַגערן.

●

צום גאַנצן כלל ישראל — אַ גמר חתימה טובה, אַ יאָר פון אמת'ן שלום אין ישראל.

כי לא יטוש השם עמו ונחלתו לא יעזוב.